

SUMMARY

INHERITANCE OF THE HUNGARIAN THRONE AT THE BEGINNING OF THE XIV CENTURY AND POSITION OF THE PAPAL CURIA

O. Kazakov (Uzhhorod)

This article covers the position of the papal curia during struggle representatives Anjou, Wittelsbach and Prshemyslovychiv for the crown of the Hungarian Kingdom in the beginning of XIV century. Particular attention is paid to the activities of Pope Boniface VIII, whose activism has allowed Charles Robert of Anjou to establish itself on the throne of Hungary.

Keywords: Holy See, Charles Robert of Anjou, Arpadovychi, Prshemyslovychi, crow of st. Ishtvan, papal curia, Kingdom of Hungary.

УДК 94(436) «1486/1519» (092)

ВНУТРІШНЬО- ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАКСИМІЛІАНА I ГАБСБУРГА (1486-1519)

Товтин Я. І. (Ужгород)

У статті проаналізовано основні аспекти внутрішньої та зовнішньої політики Максиміліана I Габсбурга як правителя Священної Римської імперії. Основну увагу зосереджено на тих процесах політичного життя, які сприяли зміцненню позиції імперії в регіоні Центральної Європи та розширенню володінь династії Габсбургів.

Ключові слова: Максиміліан I, Священна Римська імперія, шлюбна політика, іспанські володіння, нижньоавстрійські землі.

До початку XVI ст. у Центральній Європі значно зміцніли позиції династії Габсбургів, які завдяки тривалій та виваженій політиці зуміли підкорити значні території окресленого регіону. Зазвичай посилення позицій Габсбургів асоціюється з діяльністю Рудольфа I Засновника та Фрідріха III, але при цьому не останню роль у згаданих процесах відіграв і Максиміліан I Габсбург, виважена внутрішня і зовнішня політика якого завершила ті процеси, які були розпочаті його попередниками.

Як відомо, правління Фрідріха III, батька Максиміліана I, було пов'язане зі складними внутрішньополітичними процесами, які й визначили подальший розвиток Священної Римської імперії, але завдяки своїй силі волі й тій обставині, що він пережив усіх своїх противників, Фрідріху III вдалося зібрати воєдино свої володіння та закласти основу для світового панування Габсбургів. Своему сину він залишив добре облаштований «австрійський дім», який був об'єднаний тепер під владою єдиного правителя [7, с. 61].

Власне, аналізувати правління Максиміліана I Габсбурга як монарха складно, не беручи до уваги ті роки його життя, коли він ще за життя батька займався тими чи іншими проблемами, пов'язаними з подальшими роками його правління. Так, ще 1477 р. Максиміліан одружився на 20-річній Марії

Бургундській – спадкоємиці Карла Смільового. Завдяки цьому шлюбу Габсбурги отримали імперію, яка простягалася від Нідерландів через Люксембург, Лотарингію та Ельзас до Альп, а, як відомо, в господарському та культурному плані це був найбільш розвинений та прогресивний регіон Європи. Але бургундська спадщина викликала незадоволення чи навіть ворожість з боку Франції. На відміну від свого західного сусіда, Габсбургам довелося рішуче визначити політику імперії на наступні три століття.

Шлюб Максиміліана та Марії, укладений з політичних міркувань, був надзвичайно щасливим. Максиміліан завжди згадував свою дружину з любов'ю. У подружжя народилося двоє дітей: 1478 р. – син Філіп, 1480 р. – донька Маргарита. 1482 р. Марія загинула під час полювання, будучи на останньому місяці вагітності [1].

По смерті Марії ситуація в Бургундії суттєво змінилася – Генеральні штати Нідерландів змусили Максиміліана 1482 р. підписати не вигідний мир із Францією, а задля гарантій – заручити дворічну Маргариту із французьким дофіном Карлом. За таких обставин Максиміліан намагався нейтралізувати Францію, проводячи активну шлюбну політику. 1491 р. він через посередника взяв шлюб з 11-річною Анною, спадкоємицею незалежної від Франції Бретані, але французький король відреа-

гував одразу – було анульовано заручини з Маргаритою та оголошено про шлюб з Анною. Лише після закінчення строку угоди, 1493 р., Максиміліану вдалося повернути доньку та її придане. До речі, Габсбурги зберегли більшу частину бургундських володінь, за винятком Бургундії, яку довелося уступити французькому королю.

Не менш складною для Габсбургів була ситуація в Тіролі та Передній Австрії. Сигізмунд Тірольський розпочав 1487 р. війну з Венецією, але вів її доволі мляво – за значні відступні 1490 р. Максиміліану вдалося вмовити Сигізмунда зректися Тіроля. Завдяки цьому було стабілізовано ситуацію на території між Бургундією та придунайськими володіннями. Окрім того, доволі напруженими були взаємини Максиміліана I та Матяша Корвіна. Певний час він навіть був готовий піти на поступки останньому і задля цього поступитися Нижньою Австрією, але цьому перешкодив старий імператор. Вирішення проблеми стало можливим тільки зі смертю угорського правителя у квітні 1490 р.: Матяш залишив після себе лише позашлюбного сина, який не міг успадкувати престол. У виснажливому військовому поході Максиміліану вдалося відвоювати втрачені території. Виглядало все так, що він навіть мав гарні шанси на угорський престол, оскільки його конкурент Владислав Богемський не відзначався його запалом. Відтак, Максиміліан здобув різні західноугорські міста. Проте коли він зібрався брати штурмом Буду, а його вимоги не були виконані, він змушений був відступити [2].

Як результат, Братиславський мир 1491 р. завершив суперництво за престол, а нові проблеми з Францією змусили Максиміліана скоритися тій ситуації, що склалася. Загалом, умови договору були подібними до умов Единбурзької угоди 1463 р., так, зокрема, передбачалося претендування Максиміліана I Габсбурга на корону Святого Іштвана, якщо би представники конкурентів померли, не залишивши по собі спадкоємців чоловіків. Після деяких зволікань у ході процесів, пов'язаних з тим, що угорські стани втратили виборче право, було проголосовано за це рішення.

Таким чином, Максиміліан I Габсбург, який 1486 р., ще за життя свого батька Фрідріха III був обраний римським королем та коронований, успадкував 1493 р. престол вже як імператор. Політична ситуація завадила йому коронуватися в Римі. Трохи забігаючи наперед, варто зазначити, що 1508 р. він дістав титул «обраного римського імператора». Саме з цього часу німецькі королі діставали титул імператора й без коронації Папи Римського. Зі вступом Максиміліана на престол закінчилася доба поділу династії Габсбургів. Організатор і в той же час дипломат – Максиміліан – зумів об'єднати у своїх руках усі володіння Габсбургів. «Останній рицар» – так називали

Максиміліана за його участь у рицарських турнірах, це була повна протилежність Фрідріха III [6, с. 164].

Власне, після смерті батька до Максиміліана перейшли всі родинні володіння, значно більші та масштабніші, ніж у його попередників; з ними можна було порівняти хіба що короточасне правління у придунайському регіоні Альбрехта II Габсбурга. Максиміліан був тим правителем, сфера влади якого починалася на узбережжі Фландрії, а на сході сягала Гайнбурга, хоча він ще не мав резиденції у Відні. Сам монарх надавав перевагу Інсбруку і Тіролю, серед населення якого він користувався популярністю. Військовий характер Максиміліана дозволив йому здійснити загалом 25 походів за неповних 40 років. При цьому він запропонував новий тип комплектування війська: солдати-найманці прийшли на зміну середньовічним рицарям, які часто не завжди добросовісно виконували свої обов'язки [6, с. 167].

У спадкових австрійських володіннях він ввів принципово нову, сучасну організацію управління, яка була широко розповсюджена аж до реформ Марії Терезії. 1495 р. Максиміліан проголосив на Вормському з'їзді «вічний мир земель», метою якого було скасування механізму міжусобиць. Хоча «вічний мир» і не приніс одразу успіху, він все ж започаткував поступове затишся – було створено імперську судову палату як найвищу юридичну інстанцію, але в той же час Максиміліану не вдалося попередити вихід Швейцарії зі складу імперії.

Організаційне творіння Максиміліана I за умов реорганізації управління австрійськими землями не назвеш тривалим, проте без нього, великого ініціатора, неможливо уявити собі історію австрійської централізованої влади. Власне, лише його онук Фердинанд I Габсбург запровадив більш-менш сталу інституціональну систему. Можливо, Максиміліан керувався прикладом розвинених земельних урядів, хоча й не відомо, чий вирішальний вплив справив на нього більше враження – тірольські чи бургундські установи. Але не можна недооцінювати й особисті якості та досягнення правителя. Максиміліану вдалося об'єднати нижньо-австрійські та центральноавстрійські землі в єдину вищу адміністративну одиницю, додавши ще й Тіроль та Передню Австрію [3, с. 209].

1490 р. для Тіроля, а 1493 р. для нижньо-австрійських і центральноавстрійських територій в Інсбруці та Лінці (згодом Відень) було запроваджено центральні урядові установи – Regiment або Regierung, а для здійснення фінансових справ земельних князівств – Raitkammer (скарбницю). Через опір станів згодом Максиміліану довелося відмовитися від організації власних верховних судів. Установам в Інсбруці підпорядковувался й уряд Передньої Австрії з резиденцією в Ензісгаймі (Ельзас). Управління родовими землями та імперією мали по можливості здійснюватися через спільні

установи при дворі. Тому 1498 р. було запроваджено найвищу урядову й судову посаду радника, придворну палату як фінансовий орган, а також реорганізовано придворну канцелярію. Щоправда, Максиміліан так і не зумів реалізувати ідею про заснування центрального архіву власної династії в Інсбруці.

Варто наголосити й на тому, що при укладанні політично корисних шлюбів Максиміліан I Габсбург сконцентрував увагу на власних дітях. 1496 р. він одружив Філіпа Красивого на іспанській принцесі Хуані Кастильській та Арагонській, а 1497 р. видав заміж доньку Маргариту за брата Хуани, спадкоємця престолу – Хуана. Цей подвійний шлюб базувався на взаємній ворожості правителів Іспанії та Габсбургів щодо Франції. Але обидва шлюби були нетривалими. Вже через півроку після весілля з Маргаритою помер Хуан, а шлюб Хуани, яка тепер стала спадкоємицею Кастилії та Арагону, був не менш трагічним: коли Філіп Красивий у віці 28 років (1506 р.) раптово помер, його дружина збожеволіла. В історію вона увійшла як Хуана Ла Лока (1479-1555 рр.) [9, с. 46-47].

Сьогодні важко сказати, чи отримала мати імператора Карла V Габсбурга своє прізвисько через душевну хворобу, чи це непорозуміння викликане її характером та поведінкою. У будь-якому випадку Хуана Ла Лока, що перекладається як «Іоана Сумна», досить зарано почала порушувати придворний етикет. Коли вона 1496 р. вперше зустрілася зі своїм нареченим Філіпом, то так заохалася, що вимагала укладання шлюбу того ж дня. Хуана переслідувала свого чоловіка так переконливо, що навіть почали сумніватися в її здатності керувати країною. Після смерті Філіпа 1506 р. вона місяцями їздила із забальзамованим тілом Кастилією і, врешті решт, впала у глибоку депресію. Її батько Фердинанд, а згодом і син Карл ізолювали її, тому вона жодного разу не скористалася своєю владою. Фактично, династії Габсбургів ці іспанські шлюби принесли королівство Іспанію, політично сильно організоване з 1469 р., разом із величезними заморськими володіннями в Новому світі – у Центральній та Південній Америці [4, с. 301].

Окрім того, 1498 р. Максиміліан спробував, хоч і без успіху, використати зміну на престолі Франції для нападу на Бургундію, але тут його відмовилася підтримувати імперія, а разом з Нідерландами – і його син. За рік справа дійшла (не без втручання французької дипломатії) до кровопролитного конфлікту зі швейцарцями і з жителями близького до них кантону Граубюнден. Максиміліан шукав шляхів збереження миру; для нього важливим було порозуміння зі швейцарцями, оскільки він хотів використати для своїх воєнних походів швейцарських найманців. Спроба поширити

імперську корону на конфедерацію та місцеві суперечки, зокрема спірні габсбурзькі права на управління у Граубюндені, особливо в Енгадені й у Мюнстерталі, спричинили після локальних зіткнень спалах боротьби, в якій швейцарці вийшли переможцями. Мешканці Форальберга й Тіроля зазнали поразки поблизу Фрастанци, невдало закінчилася й битва на р. Кальв у Верхньому Фінгау. Швабів було переможено поблизу Швадерлота біля Дорнеха на річці Бірс. І хоча в Базельському мірі визнавалися різні австрійські права на владу у Граубюндені, проте де-факто конфедерати й солідарні з ними території вийшли зі складу імперії. Франція використала цю ситуацію, щоб закріпитися у герцогстві Мілан, а герцог Людовік («Мавр»), який довгий час вправно зіштовхував між собою межуючі могутні держави, потрапив у полон [8, с. 120; 4, с. 301].

Врешті, 1504 р. Максиміліан I Габсбург змирився з необхідністю віддати королю Франції Мілан у ленне володіння, щоб зберегти хоча би прозорість належності герцогства до імперії. Але поряд із цим Максиміліан доволі вдало поліпшив своє становище на північно-східних кордонах Італії.

Незважаючи на енергійну дипломатичну протидію Венеції, після смерті графа Леопольда фон Герца, останнього з альбертинської гілки династії, йому вдалося приєднати до «*dominum Austriae*» «верхнє графство Герц» та «нижнє графство» з родовим замком на р. Ізонцо (1500 р.). Якщо би Герц відійшов до Венеції, Австрії важко далось б утвердження своєї позиції у Трієсті та Середній Істрії. Договірні угоди з Герцом, зокрема з його головнокомандувачем Вергілієм фон Грабенном, підготували прихід Максиміліана до влади [1].

Після дипломатичного успіху в Герці надійшла черга воєнних перемог у Пфальцьській війні, яка почалася через суперництво пфальцьських і мюнхенських Віттельсбахів за територію вигаслої лінії Ландсгута. Максиміліан взяв під свою опіку швагра Альбрехта Баварського і Мюхенського, спадкові права якого були більш очевидними. Баварські стани звернулися до правителя з проханням вирішити суперечку. Як відшкодування за втручання Альбрехт пообіцяв Максиміліану баварську частку Тірольської долини р. Інн. Оскільки пфальцьська сторона, яка сподівалася на допомогу французів і прикликала чеських найманців, не скорилася, дійшло до боїв, у яких Максиміліан, за підтримки Швабського союзу, взяв гору. Виявляючи особисту мужність у бою, він здобув перемогу поблизу Ванценберга (1504 р.) й завоював Куфштайн, зокрема за допомогою важкої артилерії, оснащення якої коштувало йому значних коштів і часу.

Після перемоги Максиміліан дістав від Баварії відмову від володінь Куфштайн, Кіцбюгель, Раттенберг, які було приєднано до Тіроля; Пфальц

мав поступитися Гагенау та Ортенау. Відшкодуванням за це стала область на північ від Регенсбурга, яка пізніше дістала назву Верхній Пфальц. Вирішення спадкових суперечок було немалою заслугою Максиміліана [2].

Окрім того, 1506 р. до Філіпа Красивого мала відійти іспанська спадщина, яка з'явилася несподівано, однак він помер ще до того часу, а опікунське правління Фердинанда Арагонського за неповнолітніх синів Карла та Фердинанда мало на меті політику, яка суперечила інтересам Максиміліана. Тоді німецький король запланував похід на Рим; і коронація його як імператора стала передумовою коронування ще за життя Максиміліана його онука Карла королем, забезпечивши тим самим австрійському дому владу в імперії. Однак цим планам перешкоджала Венеція – республіка перекрыла монарху прохід, після чого Максиміліан 4 лютого 1508 р. прийняв у Триєнті титул «обраного римського імператора» – так титул імператора було відділено від Риму і Папи Римського.

В подальшому римсько-німецькі королі одразу ж після обрання іменували себе римськими імператорами. Папа Юлій II, втішений тим що не дійшло до збройного походу на Рим, недобачив наслідків цього кроку Максиміліана, який, мабуть, і сам не усвідомлював значущості свого вчинку, не в останню чергу через побоювання відокремлення імператорської влади від Німеччини і перенесення її до Франції [5, с. 200-201].

Згадані вище дії Венеції Максиміліан розцінив як перепони в поході на Рим, тому в першу чергу хотів помсти. Як наслідок, було втілено в життя погано організований похід, що став початком затяжної війни з Францією, яка коштувала обом сторонам дуже дорого. На полі бою імператор не мав особливого успіху, проте його донька Маргарита створила «Кембрійську лігу» – союз із Францією, Іспанією та папським престолом, якому Венеція не могла протистояти. Але коли Папа змінив своє ставлення до Ліги, за його прикладом почали діяти Англія та швейцарці, які також відвернулися від Франції. Імператор зі зміною своїх позицій зволікав, а після того як Папа Юлій II захворів, Максиміліан, котрий у черговий раз овдовів після смерті Б'янки Марії, висловив бажання самому отримати понтифікат, відмовившись від титулу імператора на користь свого онука Карла. За фінансової підтримки Фуггерів планувалося провести вибори Папи, проте Папа видужав,

і ситуація знову змінилася. Франція тепер виступила спільницею Венеції, а Максиміліану вдалося сформувати потужну антифранцузьку коаліцію. Він очолив англійську армію, у складі якої воювала значна кількість німецьких найманців, але йому не вдалося відбити Мілан, який після перемоги при Маріньяно (1515 р.) вони утримували ще 10 років. За два роки було укладено мир з Венецією. Результатом довголітньої боротьби стало підсилення кордону по річці Ізонцо, а згодом було завойовано ряд територій, що значно розширили сферу впливу династії Габсбургів у цьому регіоні. Але в той же час було втрачено давнє австрійське водіння у Фріулі (Порденонс) та Верону, яку, хоча й втримували до останнього, також довелося залишити [10, с. 133].

Тому, як не дивно, в останні роки правління Максиміліана I Габсбурга саме східний напрямок відігравав в його політиці першочергову роль. Мова насамперед ішла про утримання завойованих 1491 р. територій, а після воєнних здобутків 1506 р. про підтвердження спадкових прав у землях корони Святого Іштвана та Святого Вацлава, де тепер правила династія Ягелонів. Як і у випадку з бургундськими землями та Іспанією, Максиміліан намагався досягти розширення політичної співпраці через сімейні зв'язки.

Саме тому останні роки правління Максиміліана I Габсбурга пов'язують з його чи не найбільш вдалою справою – подвійним весіллям 1515 р., яке фактично завершило протистояння між Габсбургами та Ягелонами та чесько-угорський престол і в той же час значно розширило та примножило володіння династії Габсбургів.

Останній період свого життя імператор присвятив коронації онука Карла, який починаючи з 1516 р. правив в Іспанії та Нідерландах, але смерть імператора 12 січня 1519 р. на деякий час загальмувала процеси, пов'язані з коронацією Карла V Габсбурга, який дістав корону імператора лише після смерті діда [5, с. 200-201].

Таким чином, тривале правління Максиміліана I Габсбурга як у внутрішньополітичному, так і в зовнішньополітичному житті було спрямоване на посилення та зміцнення позицій власної династії, але в той же час його основні намагання напряму впливали й на життя всієї імперії. Примноження слави династії не заважали його підтримці мистецтва та духовного життя. Як колекціонер і меценат він перевершив усіх попередніх представників династії Габсбургів.

1. Власова И. Г. Габсбурги. Блеск и нищета одной королевской династии / И. Г. Власова. – Пер. с англ. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.samlib.ru>.
2. Грессинг З. М. Максимилиан I. / З. М. Грессинг. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.e-reading.bookreader.php>.
3. Рапп Ф. Священная Римская империя германской нации: от Оттона Великого до Карла V / Ф. Рапп. – Пер. с фр. М. В. Ковальской. – СПб.: Евразия, 2009. – 427 с.

4. Цольнер Е. Історія Австрії / Е. Цольнер. – Пер. з нім. Р. Дубасевич та ін.; наук. ред. В. Расевич. – Львів: Літопис, 2001. – 707 с.
5. Dějiny Rakouska / V. Veber a kol. – Praha: Lidové noviny, 2002. – 704 s.
6. Contamine Ph. Válka ve středověku / Ph.Contamine. – Praha: Argo, 2004. – 486 s.
7. Pieter D. Svet Habsburgovcov. Lesk a tragika európskeho panovníckeho rodu / D. Pieter, J. Saltzwedel. – Bratislava: Ikar, 2011. – 270 s.
8. Schreiber G. Habsburgové na cestach / G. Schreiber. – Praha: Lidové noviny, 1997. – 272 s.
9. Vocelka K. Habsburgovci v dejinách. 99 odpovědi na nejdůležitější otázky týkající se slávneho panovníckeho rodu / K.Vocelka. – Bratislava: Ikar, 2015. – 230 s.
10. Weissensteiner F. Habsburgerinnen auf fremdem throne / F.Weissensteiner. – Wien, 2000. – 406 s.

РЕЗЮМЕ

ВНУТРЕННЕ- И ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАКСИМИЛИАНА I ГАБСБУРГА (1486-1519)

Товтин Я. И. (Ужгород)

В статье проанализированы основные аспекты внутренней и внешней политики Максимилиана I Габсбурга как правителя Священной Римской империи. Основное внимание сосредоточено на тех процессах политической жизни, которые способствовали укреплению позиции империи в регионе Центральной Европы и расширению владений династии Габсбургов.

Ключевые слова: Максимилиан I, Священная Римская империя, брачная политика, испанские владения, нижнеавстрийском земли.

SUMMARY

DOMESTIC AND FOREIGN POLICY OF MAXIMILIAN I HABSURG (1486-1519)

Ya. Tovtyn (Uzhhorod)

The article analyses the main aspects of domestic and foreign policy of Maximilian I Habsburg as a ruler of the Holy Roman Empire. The main attention is paid to the processes of political life which helped to strengthen the position of the Empire in Central Europe and to spread the holdings of the Habsburg dynasty.

Keywords: Maximilian I, Holy Roman Empire, matrimonial policy, the Spanish holdings, lower Austrian lands.

УДК 94 (47+57) «1945/...»

ПІСЛЯВОЄННИЙ СРСР (1945-1956): МІФОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ І РЕАЛЬНІСТЬ

Сурнін В. Б. (Ужгород)

Стаття розкриває деякі актуальні аспекти післявоєнної історії СРСР через призму реальних фактів та їх сприйняття у вигляді образів, наявних в історичній науці.

Ключові слова: Сталін, Хрущов, грошова реформа, продовольчий кошук, підприємництво, кооперативна торгівля, «План перетворення природи».

Про післявоєнний СРСР написано гори книг, і це не дивно. За масштабами відновлювальних та будівельних робіт, наукових і технічних досягнень цей період можна зіставити з першими п'ятиріччями. А за рівнем пасіонарного підйому він навіть перевершує їх. Разом з тим, перехід від війни до миру викликав складні і неоднозначні процеси в розвитку суспільства, що супроводжувалося посиленням «культу особи» і боротьбою за владу в оточенні Сталіна. Його передчасна і загадкова смерть наклала свій відбиток на всю післявоєнну

епоху, породила в суспільній свідомості міфи, так і не розвінчані досі історичною наукою. Ось на цих міфах, створених мимоволі, а часто й навмисно, зокрема подальшим поколінням радянських керівників, є сенс загострити увагу. Адже в іншому випадку сформований образ тієї епохи так і залишиться спотвореним, а отже, й невірним.

Почати слід, очевидно, із загального уявлення про післявоєнний період, яке стало хрестоматійним завдяки «перебудовним» рокам і публікаціям «совстологів», котрі наводнили Радянський Союз